

ОКАЛИНА ТА ПЕСИГОЛОВЦІ

Ява 1

Ніч. Пустеля. Це – обстановка сну СИНА КОБЗАРЯ. СИН сидить на камені, задумався. До нього повагом підходить ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. СИН злякано підхоплюється з місця.

СИН. Це... Ви? Не може бути! Ви – і тут?

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Я там, де тільки маю вірні душі. Ти ж мені вірний?

СИН. Звичайно! Я... Я так Вам вірю! Ви – найкращий лідер! Ви так говорите – проймає до кісток! І все, що ви говорите так вірно!

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Ще б пак! Учився я у Ціцерона!

СИН. Пробачте, як?

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Та так, ти не зважай... оратор був колись такий відомий...

СИН. А, так, згадав.... Напевне, Ви його читали твори?

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Читав, читав і чув із перших вуст... Скажи-но, сину... сину піснетворця, чому це з батьком ти врозріз пішов? Він так мене кляне, а ти – так любиш?

СИН. Він вже старий, я його пізній син... Нового він зовсім не розуміє... Все молиться або склада пісні. І про життя своє минуле мріє... Як він трудився на своїй землі...

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Одноосібник, значить. Зрозуміло. Чому ж його ти владі не здаси?

СИН. Так батько ж....

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Он, як! Значить – вірний син? А ще казав, немов мені ти вірний... (робить вигляд, що хоче піти).

СИН. Ні, ні, стривайте! Я Вам справді вірний!

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Тоді по вірі цій і поступай... По вірі й матимеш. Зі мною ти всесильний. От хочеш зараз – полетим на гору і звідти стрибнемо, і не розіб'ємось?

СИН. Невже таке можливо?

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Все можливо, якщо ти віриш. Тут він був правий...

СИН. Хто, вибачте?

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Та, Той, що пробачає... Ти голодний?

СИН. Здається... трохи є.

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Торкнися – буде хліб (подає йому каміння). Якщо ти віриш в мене – буде хліб!

СИН. Я вірю! Вірю! Буде хліб звичайно! (Бере камінь, той не стає хлібом, але СИНУ здається, що то й справді хліб). Це хліб! Це й справді хліб!

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Ну ось, а тут про мене кажуть, буцім цей край я голодом морю! Вони ж самі себе і морять, бо не вірять! Мені не вірять, тому так і мруть!

СИН. Це правда, так, тепер я справді бачу, якби повірили – то мали б хліб! Людина може все! Вона всесильна!

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Зі мною – так! Людина зможе все! Але без мене – всі старання марні!

СИН. А я, дурний, вже був, засумнівався! Як, думаю, влаштується життя, коли людей у краї цім не буде?

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Сюди прийдуть зовсім інші люди! Ті, що в моїй державі хочуть жити. Служити справі партії святий! Зі мною мовою одною говорити! Народам перемогу революції нести!

СИН. Усім-усім пригнобленим народам?

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Усім! Усі колись впокоряться мені, бо я – здійснення їх надій на щастя. А хочеш – дам тобі усі світи? Ти будеш ними володарювати!

СИН. Мені? За що? Я ж – парубок простий... Я вмю лише землю обробляти...

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. Тут неважливо, що ти там умієш. Кажу ж тобі – я обирав по вірі!

СИН. Я справді – обраний?

ГОЛОВНИЙ ПЕСИГОЛОВЕЦЬ. (Регоче, йде луна від того зловісного реготу). Звичайно! Ти – мій син! (Бере за

руку СИНА КОБЗАРЯ і вони розмовляючи помалу розчиняються у темряві).
За ними йдуть пританцьовуючи чортенята, що невідомо звідки взяли.

Ява 2

Хата. Стоїть піч, повернута навкоси – видно, що в печі горить вогонь, на печі лежить дівчина-підліток, Оленка. Знизу під грубкою сидить її мати Горпина. Обидві дуже страшні на вигляд, опухлі, почорніли, ледве можуть рухатися і розмовляти.

ОЛЕНКА. Мамо... чи скоро вже весна?

ГОРПИНА. Весна? Вона тобі навіщо?

ОЛЕНКА. Ви казали – як до весни дотягнемо, то будемо жити...

ГОРПИНА. А... так, казала.

Пауза.

ОЛЕНКА. Мамо...

ГОРПИНА. Що?

ОЛЕНКА. Так скоро вже весна?

ГОРПИНА. А я не знаю. Треба вийти надвір та в сусідів спитати, яке число. Але вже тепло. Мабуть, вже весна.

ОЛЕНКА. Вже? А чого ж ви нічого не зварите їсти? Ви казали – кропиву можна буде зварити...

ГОРПИНА. Ще не виросла кропива.

Пауза.

ОЛЕНКА. Мамо, а я ще до школи буду ходити?

ГОРПИНА. Як виживеш – будеш.

ОЛЕНКА. А як не виживу?

ГОРПИНА. Полетиш до раю.

ОЛЕНКА. А що це?

ГОРПИНА. Там... є що їсти. Там завжди є що їсти.

ОЛЕНКА. Там Бог?

ГОРПИНА. Так, доню.

ОЛЕНКА. А в школі казали – немає Бога.

ГОРПИНА. Може, й немає. Того ніхто не знає напевне.

ОЛЕНКА. І вчителька не знає?

ГОРПИНА. І вчителька.

Пауза.

ОЛЕНКА. Мамо, так їсти хочеться. Я встану та нап'юся. (Помалу злазить з печі, йде кудись за піч, повертається з кухлем, п'є, потім дає напитися матері, сідає поруч неї). Мамо... мені хоч би щось у роті потримати...

ГОРПИНА. Зараз, дочко. Зараз я піду надвір – подивлюся. Може, якого хробачка знайду... (помалу встає, напинає хустку, бере ножа).

ОЛЕНКА. (Починає важко дихати). Мамо... мені так тяжко чогось. Так тяжко... Мамо... якщо в раю є що їсти – чого ми тут сидимо? Підемо туди! (благально хапає матір за руки, тягне її руку з ножем до себе). Мамо! Я більше не можу! Мамо!

ГОРПИНА. Що ти, Оленко! Що ти! Донечко моя остання, світе мій ясний! Уже всі пішли, ти в мене тільки й

зосталась! Як же я без тебе?

ОЛЕНКА. Мамо, ходімо разом! (В напівбожевільному стані тягнеться до ножа).

ГОРПИНА. (Нерішуче дивиться на неї, на ніж, потім відсторонює її, ховає ножа за спину і простує до виходу). Ні, ні, зараз, я зараз... ти тільки не помирай, Оленко, чуєш? Зараз мама тобі принесе щось поїсти, мама знайдуть... (кидається знов до доньки, обцілює її обличчя). Оленко, й не думай, чуєш! Ти жди, жди мене тут, я хутко! Жди! (Виходить з хати).

Пауза.

ОЛЕНКА. (В напівмаренні). Мамо... а в школі казали, що ми живемо в найкращій країні... а потім песиголовці захоплять увесь світ і скрізь буде так гарно жити, як у нас... А я думаю – неправду в школі казали, бо яка ж це – найкраща країна, якщо їсти зовсім нічого, усе песиголовці забрали і самі їдять, а нам не дають. Я думаю – найкраще там, в раю... Давайте, підемо туди, мамо... (дрімає).

З-поза печі вилазять двоє чортенят, торкають сонну Оленку за руку, мацають лоба.

ЧОРТЕНЯ 1. Ну що, вже наша?

ЧОРТЕНЯ 2. Ще ні, поки що спить.

ЧОРТЕНЯ 1. Як так помре, то ще втече у рай?

ЧОРТЕНЯ 2. Та, що клялась служити Головному? Та не сміши! Вона напевно наша!

ЧОРТЕНЯ 1. Ти впевнений? А раптом утече? Той, Пробачаючий, так любить пробачати! Збира собі непотріб й пробача!

ЧОРТЕНЯ 2. А для гарантії, ми й матір заберем. Ходімо, є ідея!

ЧОРТЕНЯ. 1. Ходімо! О, вже нюхом чую кров! (Виходять надвір).

ОЛЕНКА. (Прокидається). Кров? Ні, не треба. Я так, води нап'юся... що за кров? Мені якісь наснилися чортенята, казали, що мене не пустять в рай... Де ж моя мати? Наказали ждати... Чи вже знайшли якогось хробачка? Піду сама! Я краще пошукаю! (Намагається йти до дверей, але їй назустріч йде мати з мертвим хлопчиком на руках).

ГОРПИНА. Куди ти, доню! Все! Ми маєм м'ясо!

ОЛЕНКА. Де м'ясо, мамо? Що ви несете?

ГОРПИНА. (Рвучко зриває з дитини одяг, її очі хижо сяють, руки закривавлені). Це м'ясо, доню! Це нормальне м'ясо давай мерщій лопату та й у піч! Ти чуєш кров! Давно вже так не пахло!

Ніздрі Оленки роздуваються, вона теж божеволіє від запаху крові і допомагає матері засунути дитину в піч. Чути потріскування вогню. Горпина завзято ворухить кочергою в печі, потім озирається навколо, виходить надвір, повертається з ножем, нахиляється в піч, ріже свою здобич прямо там, подає дочці шматок руки, бере й собі шматок, вони жадібно їдять. Повз них проходять задоволені чортенята. На обличчях матері й дочки – невимовна насолода. Звучить така пронизливо-тривожна музика, що аж мурашки по шкірі.

Ява 3

Сільська вулиця. Вдалині – церква без хреста. Видно краєчок хати, вона загороджена тином. Під тином сидить старий кобзар і співає. На вулиці росте декілька дерев, вони починають зеленіти. Є повалене старе дерево. Заходить дівчина, спирається на стовбур осокору і зачудовано слухає гру [старого](#).

КОБЗАР. Скорботи випекли старечі груди...

У піднебессі виє вовком птах.

Жили колись у цьому краї люди,

Тепер гніздиться лише лютий страх.
Немає жебраків у цьому краї –
Бо хто б останній хліб їм тут подав?
Ніхто сюди Христа не закликає,
Аби голодних Він нагодував.
Скорботи випекли мені старечі груди,
У піднебессі виє вовком птах.
Жили колись у цьому краї люди,
Тепер гніздиться лише лютий страх...

Кобзар помічає дівчину і припиняє спів.

КОБЗАР. Ти хто така, небого?

ДІВЧИНА. Я? (Трохи злякано).

КОБЗАР. Атож, що ти. Тут більш нема нікого.

ДІВЧИНА. Я йду... з сусіднього села.

КОБЗАР. Куди ж ти йдеш, дівчино?

ДІВЧИНА. А вам то нащо знати?

КОБЗАР. Багато тут проходить подорожніх... Я їх розпитую, а потім я про них історії складаю чи пісні... І тишу тим себе й людей, буває.

ДІВЧИНА. А тут ще люди є? Бо в нас уже немає. Лишилось кілька хат, та й ті помруть, напевне. Чи, може, вже померли, доки йшла... Я йшла два дні. А як була я молодою, то добігала до вас за дві години.

КОБЗАР. Чи ти ж тепер стара? Дитинко, що ти кажеш! Тобі ж, напевне, й двадцяти нема!

ДІВЧИНА. Це не важливо. Я тепер стара, бо скоро маю вмерти. І я багато знаю, мов стара...

КОБЗАР. Про що ж ти знаєш, божеє дитя?

ДІВЧИНА. Про світ, про долю... Про людей я знаю...

КОБЗАР. І що ж там люди? Добрі чи лихі?

ДІВЧИНА. Вони слабкі...

КОБЗАР. Слабкі ти кажеш?

ДІВЧИНА. Слабкі в добрі, а в злі – іще слабкіші... я бачила, як плакала ВОНА...

КОБЗАР. ВОНА? Це ж хто така, небого? Сусідка чи чергова комісарша?

ДІВЧИНА. Та так, одна... сусідка. Зробила зло, а потім розридалась... Дідусю, дайте пити! Бо я тепер не можу говорити – у роті сухо.

Старий простягає їй свій кухоль, вона жадібно п'є.

ДІВЧИНА. Спасибі! Я віддячу! Я все про себе щиро розкажу!

КОБЗАР. Пий, пий, сил набирайся. Це водичка мертва. Сьогодні я зварив із кропиви. А трохи згодом дам тобі живої – бульону трохи, там у мене є. Весна благословенна! Будем жити!

ДІВЧИНА. Спасибі вам! Так смачно! Пахне медом! Бо я взяла, була, собі в дорогу лиш той окраєць, що приніс Ілько.

КОБЗАР. Це хто такий?

ДІВЧИНА. Це, мабуть, мій коханий...

КОБЗАР. Як то, "мабуть"? Ти що, цього не знаєш?

ДІВЧИНА. Не знаю, я не впевнена тепер... О! пригадала я одну причину, з якої я пішла! Він лікар, їм давали там пайки, а він мені усе своє приносив. А в мене ж ще – і мати, сестри, брат... Ілько заслаб, що мало сам не вмер. Тоді я намагалася співати, як він приходив. Аби лише побачив, що я вже сита, сильна і не вмру. І він піддався на мої вмовляння та й їсти став. А потім я втекла. Боялася, що знов покине їсти через мене й

зслабне так, що вмре.

КОБЗАР. А як помре від туги?

ДІВЧИНА. За мною?.. Я не думала об тім...

КОБЗАР. Ти поступила дуже нерозважно. Вертай додому та рятуй Ілька!

ДІВЧИНА. Ви, мабуть, праві... Я піду додому... Ні, ні, стривайте. Ще не можу йти. Я мушу відшукати свого брата. Не бачили? Він не проходив тут?

КОБЗАР. Багато сунуло людей у місто... Який твій брат?

ДІВЧИНА. Русявий, очі сині. Івасиком зовуть. Він ще малий, йому дванадцять років... Його, була, схопила, ВОНА... сусідка наша – тітонька Горпина. Хотіла – на лопату та й у піч! А він утік! Вона його забула вбити перед тим. А, може, сил на те не стало в неї, бо вже була слабка – пухка, як та копиця.

КОБЗАР. Не бачив я, небого, твого брата. Тобі потрібно ще людей спитати. Ходи по вулиці. Там далі люди є.

ДІВЧИНА. Спасибі вам, дідусю! Я піду! От тільки мить ще біля вас спочину. Так сон бере чогось.

КОБЗАР. Поспи, поспи. Це діє мій напій. Вві сні тобі додасть він трохи сили. Поспи дитино, я тобі й заграю...

ДІВЧИНА. Заграйте. Я давно музик не чула... колись, коли була я молода, тоді ото, й ходила на музики... А ви так граєте, що серце ожива... бо вже воно у грудях геть зотліло... (лягає на повалене дерево і засинає).

Кобзар тихенько грає й наспівує. Заходить його СИН.

Незадоволено дивиться на батька.

КОБЗАР. (Співає). Чи я в лузі не калина була?

Чи я в лузі не червона була?

Взяли ж мене поламали

І в пучечки пов'язали —

Така доля моя!

Гірка доля моя! 1

СИН. Здорові були, тату! А ви все граєте! Ще й ці пісні народні! Казав же вам – мене підведете під монастир!

КОБЗАР. Ти сам себе давно підвів під нього!

СИН. Облиште, батьку, годі вже повчати! Я працюю. В пошані у начальства і людей. Чого ж вам треба ще?

КОБЗАР. В яких людей? Ще десь живі є люди?

СИН. Аякже! Я ж казав вам і не раз! Всі, хто в колгоспах заробляють харч – собі і дітям. Всі живуть помалу.

Поки що скромні маємо достатки, але зате яку ми маєм перспективу! Ми побудуємо нову собі країну! Без куркулів! Без лютих глитаїв, що кров з народу стільки років ссали!

КОБЗАР. То ж бо й воно, що "ссали" сотні роки – і стільки ж виссали, як ви за рік один!

СИН. Тихіше, тату! Вже Мишко он їде! Почує ще і донесе на мене! Я мав би вас давно вже передати, куди слід – ви несвідомий, злісний елемент! Та я ж люблю вас щиро, як годиться. Я думаю, коли це все скінчиться, ви будете пишатись своїм сином! Побачите – ми гарно заживем! Я оце сон такий прекрасний бачив – якби ви бачили, повірили б мені!

КОБЗАР. Дурний, дурний...

СИН. Дурний, а вас годую! Дурні оті, що видохли, як мухи! О, вже й Мишко тут є...

Мишко (видно, що дуже хитрий парубок)

тягне візка, на якому лежить декілька тіл, накритих рядном.

МИШКО. Здорові всі були! Що, знову диспут? (Сторожко поглядає на старого та його сина). Коли всьо ясно – нащо ці дебати?

КОБЗАР. Тихіше, не кричи, дитя розбудиш...

МИШКО. Яке дитя? (Озирається навкруги. Бачить дівчину, злегка торсає її за плече, та не ворухиться). А, це

клієнтка наша! Її вже не розбудиш і з гармат! Ходіть сюди, начальнику, погрузим!

КОБЗАР. Не може бути, щоб вона померла! Це дівчина з сусіднього села! Я напоїв її своїм відваром, тому вона й заснула дуже міцно! Облиште, я ж кажу – вона жива!

СИН. (Торкає дівчину за руку). Яка жива! Вона вже захолола! Давай, Мишку! (Грузять дівчину на візок).

КОБЗАР. Облиш її! (Намагається рвучко підвестися, але знову сідає від болю й слабкості). Я поховою сам!

СИН. Навіщо це ще? Що вам є до неї? Ще будете завонювати сад! Відвеземо її в загальну яму!

КОБЗАР. Стривай, стривайте, хлопці! Прийдіть пізніше – най переконаюсь, що й справді вмерла. Вночі прийдіть, чи краще – завтра. Я відчуваю, що вона жива!

МИШКО. Ви вже совсем тут подуріли просто. Оце немає нам чого робити, як двічі їздити за трупами на день! І так уже натерли мозолі! Поїхали, товаришу начальник!

Хлопці помалу рушають.

КОБЗАР. Стривай же, сину! Ти ж бо син мені!

СИН. Та син же, син, гожу вже вам чим можу! Але нащо робить таку дурницю – лишати мертву на ніч коло дому? Ще набіжать сюди вночі вовки і загризуть вві сні і вас, і цю небогу. Ви ж любите влягтись надворі спати.

КОБЗАР. То занеси її мені до хати.

СИН. Ну це вже просто казна що!.. Послухай, батьку. Я зверху покладу її у ямі. Вона тепер вже зовсім неглибока, бо майже повна мертвих куркулів. Якщо очуняє вночі оце дівчисько, то вибереться легко та й приїде! До вас же й з'явиться, бо ваша хата крайня... Ну все, поїхали, багато ще роботи...

МИШКО. Ще Комсомольську вулицю зібрати й на Ілліча, здається, не були... Бувайте, діду! Та не мучтесь ви – подумаєш, якесь дівча померло!

Старий мовчки з глибоким осудом в очах дивиться їм услід. Потім хреститься і починає співати Т.Шеченка «Повставайте...». Доспівавши, знесилено лягає на свою лавку лицем до неба і заплющує очі. Вже майже зовсім стемніло. З'являються хлопчик, одягнений у все біле, сорочка вишита білими хрестиками. Стає понад дідом, тримає руки над його чолом. Старий поволі повертає до нього голову.

КОБЗАР. Ти, дітки, хто такий?

ХЛОПЧИК. Я – янголя, хіба ти сам не бачиш? Твоя душа то має відчувати...

КОБЗАР. Я відчуваю, хоч повірять важко... Хіба ще Бог цей край не полишив? Який іще тут янгол може бути?

ХЛОПЧИК. Але ж у тебе в серці є любов?

КОБЗАР. Ще є – така ж гаряча, як ненависть!

ХЛОПЧИК. Твоя ненависть і твоя любов – то суть одне. Ти любиш цю країну і тому ти ненавидиш усіх, хто хоче, щоб загинула вона.

КОБЗАР. Так, твоя правда, дивний мудрий хлопче. Мабуть, таки ти й справді – янголя: убраний гарно, не пухкий живіт, і ніжки-ручки – не тонкі та сині, таких давно не бачив я дітей...

ХЛОПЧИК. Бог там, де є любов. Тож я прийшов в твій сон тебе підтримать. Щоб духом ти, бува, не занепав, а, як раніше, нам пісні складав...

КОБЗАР. Не знаю, чи мої пісні потрібні землі, що кров'ю та прокльонами полита... Скажи – її ще можна відмолити? Якщо ти справді – боже янголя, то маєш ти тепер мені сказати – за що нам тут така от кара Божа? Чому вмирає наш квітучий край? Я вже старий, та бачити не можу, як люди мучаться. Нехай ми навіть заслужили смерть, але ж чому – таку страшну та люту?

ХЛОПЧИК. Хіба ж ЛЮБОВ когось скарати може? Це – ви самі себе занепали, коли собі кумира сотворили...

У душах – зло помножилось на зло і вам такі нещастя принесло... Вам справді треба вимолить спокуту...

КОБЗАР. Так, це я добре розумію. Про це співаю я свої пісні. Але мене так мало чує люду... Одна чудова дівчина почула, та й та загинула.

ХЛОПЧИК. Вона іще не вмерла. Я знаю, бо вона – сестра моя.

КОБЗАР. Так ти Івась! Отак! А кажеш – янголя!

ХЛОПЧИК. Ні, я насправді – янгол. Мене забрав наш Боженька на небо, коли мене... коли вони мене... (схлипує).

КОБЗАР. Що ти, хлопче! Ходи сюди, дай обійму тебе. Йй-богу, як і втішити – не знаю. Я янголів іще не потішав... Хіба що – можу щось та заспівати... Та ж ніч надворі, як співати мушу?

ХЛОПЧИК. Співай в душі, я чую твою душу. Ніхто того не чутиме, крім нас...

КОБЗАР. Он як воно! Ну що ж, тоді гаразд. Свою я власну пісню заспіваю, яку удень тут наспівати – зась. Почують кляті, заберуть бандуру, а то і вб'ють, що їм – людське життя?! Вони і в пекло йдуть без каяття!

ХЛОПЧИК. Ми знаємо, дідусю...

КОБЗАР. Дитино дивна... Тут діти вже мудріші за старих... (Співає).

На цій землі, на пагорбах печалі,
Де все болить – від квітки, до хреста, –

Ідуть дощі вдовиними плачами...

На цій землі, на пагорбах печалі

Німіє слово і мовчать уста.

Гірка сльоза пече, як сіль чумацька.

Стоять в жалобі схилені клени.

І монастир розорений козацький,

І дзвін вола безмовно; „Пом'яни!”

Страшне число у нелюдській напрузі

Пропалює світи до глибини:

У тридцять три розіп'ято Ісуса.

У тридцять третім на земному прюзі –

Розіп'ято мільйони без вини... 2

Пауза.

КОБЗАР. Ну що, моє маленьке янголя? Чи добре ще умію заспівати?

ХЛОПЧИК. Спасибі, наш дідусю дорогий! Твій спів потрібний цій землі святій! Ти так мене потішив! Я хоч і янголя тепер, та маю нестерпний сум у серці по життю, що не дожив... Мов пісня недоспівана зосталась. Мов дощ – ішов, а землю не полив.

КОБЗАР. Ти скажеш, хлопче, що ж з тобою сталося?

ХЛОПЧИК. Сусідка наша, тітонька Горпина, було, мене до себе заманила... Убила, та й укинула у піч. Те бачила моя сестра нещасна. І помутився ясний її розум. Здалося їй, що я тоді утік. Вона й пішла мене сюди шукати.

КОБЗАР. Чому не з'явишся до неї ти вві сні? Чи вже й вона не вірить, то й не бачить?

ХЛОПЧИК. Вона не вірить, що тепер я – янгол. Все думає, що я – іще живий... Вона ж любила так зі мною гратися. Казки розповідала перед сном. Даруйте, діду, мушу йти до неї. Вона уже прокинеться от-от. Допоможу їй вибратися з ями та віджену вовків, щоб не загризли... О, та й ВОНИ вже йдуть!

КОБЗАР. Хто йде, вовки? Чи ті, песиголовці?

ХЛОПЧИК. Ні, ті, що мене з'їли – Горпина, та дочка її Оленка. Вони померли від переїдання. Та їм і тут здається, що нащось мають упіймать мене. Отож, мене з лопатою шукають та знову хочуть засадити в піч. Вони мене вже бачити не можуть, лиш можуть відчувати, що я тут.

КОБЗАР. І довго будуть так вони бродити?

ХЛОПЧИК. Ще, певно, довго... треба ж відмолити той гріх за них – але ж відмолить хто? Ще довго буде спати ця країна, душа її – тепер така руїна, не так вже й просто будувати Храм!

Жінка з донькою роззираються на всі боки, відчувають хлопчика, кидаються за ним, та він вислизає з-поміж їхніх рук і зникає.

ГОРПИНА. Івасику! Ти де! Ти мій! Тебе нікому не віддам!

ОЛЕНКА. Івасику-телесику, ходи сюди, смачнесенький!

ГОРПИНА. Ходи сюди, до тітоньки, бо тітка мають дітоньки!

Жінки ще кілька митей шукають Івасика, потім зникають. Кобзар стомлено дивиться за їхнею метушнею і знову засинає. У темряві по дорозі проходить декілька людей – вони йдуть дуже повільно, видно, що тяжко змучені, хворі. На старого не звертають уваги. Починає світати. Підходить юнак, сторожко роздивляється навколо. Помічає старого, намагається перевірити в нього пульс – перевірити, чи той живий. Кобзар прокидається.

КОБЗАР. Хто тут? Це ти, малий?

ЮНАК. Та, не такий вже я й малий неначе...

КОБЗАР. А, бачу, бачу... Здоров був, козаче... Це так, наснився сон мені сумний... Одне хлоп'я...

ЮНАК. Онук ваш?

КОБЗАР. О! Я б того хотів! Та син мій і не думає женитись, все служить партії – шукає куркулів.

ЮНАК. (Знічено). То справа... необхідна.

КОБЗАР. І цей туди ж! Мене боятися, козаче, не потрібно. Не треба тут розводити брехні. То справа – люта і лиха, безбожна. Бо куркулі – лиш привід, а не ціль. Мета у них – загарбати країну! Їм треба витравить наш вільний дух! Впокорити назавжди Україну!

ЮНАК. Це ви сказали – я не говорив.

КОБЗАР. Боїшся, хлопче... Всі вже тут бояться. Нема, щоб вила та сокири взяти і йти палити, бити супостата! (Старий встає, очі його палають гнівом). Від голоду воліють всі померти, аніж – від куль! Забули, що вони – козачі діти! Забули все і почали смердіти не лише їх тіла, а й їхні душі! Ти чуєш сморід – то повсюди страх!

ЮНАК. Тихіше, діду, нас почути можуть! Погубите нізащо і себе, й мене! Самі подумайте – де ж людям взяти сили, щоб з вилами йти! Усі слабкі, голодні! Хто ж думав, що дійде аж до такого!

КОБЗАР. Так, ти правий, розсудливий юначе... (сідає знову). Війна, а потім той переворот... Всі полягли серйозні мужики, а нові ще не встигли народитись... Ти, мабуть, зголоднів? Пішли, я дам лемішки. Мій син мені пайок тут справно носить, я добрим людям трохи роздаю...

ЮНАК. Спасибі... я би трохи щось попив.

Йдуть до хати. З'являється дівчина. Вона тепер одягнута в саму довгу сорочку-вишиванку. Ледве добрідає до лави, сідає. Роздивляється навколо. Проводить рукою по струнах бандури, злегка усміхається. Глибоко вдихає повітря. З боку міста йде перехожий з повною торбою. Помічає змучену дівчину, зупиняється.

ПЕРЕХОЖИЙ. Добридень, дівчино. Ти що – сама, так рано, та ще й роздягнута?

ДІВЧИНА. Втікала від... вовків.

ПЕРЕХОЖИЙ. А, добре, ну, бувай.

ДІВЧИНА. Стривайте, дядьку! Маєте щось їсти? Хоч крихітку! Прошу, заради Бога!

ПЕРЕХОЖИЙ. Ну от, не ти одна мене благаєш! Доки додому донесу, то все й роздам. А в мене ж тоже діти...

Аж п'ятеро. То ти вже вибачай... (хоче йти).

ДІВЧИНА. Мій батько теж отак пішов за хлібом і не вернувся!

ПЕРЕХОЖИЙ. Справді? Ну гаразд... Візьми вже трохи...(дістає з торби малесенький окраєць хліба з салом, дівчина миттєво його з'їдає).

ДІВЧИНА. Спасибі!

ПЕРЕХОЖИЙ. Я не дам тобі іще, бо ще помреш, як різко наїсися. Піду, бо шлях іще далекий. Стомився дуже, я

здалека йду.

ДІВЧИНА. Ізвідти, де живуть песиголовці? Там, люди кажуть, голоду нема.

ПЕРЕХОЖИЙ. Нема, це правда. Там не забирали в людей останні крихти їстівного.

ДІВЧИНА. Як вам... туди вдалося перебраться? Казали люди – всюди там кордони, стріляють всіх нещадно, мов зайців.

ПЕРЕХОЖИЙ. Та Бог помилував – проповз я по болотах. Моє дитинство в тих краях пройшло, то добре знаю всі стежки таємні. Натрапив на селян – вони й насипали у торбу трохи гречки, вділили хліба... Дуже добрі люди.

ДІВЧИНА. Мабуть, ненавидять песиголовців?

ПЕРЕХОЖИЙ. Та ні, вони їм всі служити раді. Немов найшла на всіх якась омана... А просто нас жаліють, то й дають. Що ж, кажуть, край на чорнозем багатий – і так від голоду він має помирати?

ДІВЧИНА. Якби ж не відбирали врожаїв!

ПЕРЕХОЖИЙ. Атож, якби... Ну, ти бувай, дівчино. Не бігай більше гола від вовків.

Перехожий йде далі. Виходять старий з Ількою.

Ілько кидається до дівчини, палко її обіймає.

ЮНАК. Це ти! Це ти! Я думав – не знайду вже! Де ж ти була? Чому пішла з села?

ДІВЧИНА. Ільку? От вже й не сподівалась, що ще колись тебе в житті зустріну...

КОБЗАР. Так це Ілько! Ну добре, що знайшлися! А я таки казав отим харцизам, що ти жива!

ДІВЧИНА. Спасибі вам, дідусю! Я наче й чула голос ваш крізь сон, але поворухнутись не могла. І довго ще лежала я у ямі, аж поки холод вранішній збудив. Тоді я стала якось вибиратись – за корінці хапалась, за траву... Та Бог поміг. Я вискочила з ями і скинула смердючий верхній одяг. Пішла... За мною йшли іще вовки, та близько все ж не сміли підступитись – там хлопчик був якийсь і він їх відганяв... Не знаєте, що то такий за хлопчик?

КОБЗАР. (Ніяково кахикає). Та, може, пастушок який... з колгоспу...

ДІВЧИНА. Такий сміливий! Наче янголятко!

КОБЗАР. А, може, янголятко то й було. Стривай, я принесу тобі води живої та щось вдягти...

ІЛКО. Вам тяжко йти! Я сам!

КОБЗАР. Візьми там щось із одягу старої.

Ілько біжить до хати.

ДІВЧИНА. Спасибі вам!

КОБЗАР. Я знав, що ти померти ще не мусиш. Принаймі – ще не зараз, не тепер...

ДІВЧИНА. Дідусю... я померти не боюся. Я лиш боюсь, щоб дух мій не помер!

КОБЗАР. То ж бо й воно, що ти – дитина Божа. Ти в серці маєш незбагненну віру... Вона тобі не здатись допоможе у цьому пеклі. Ти не маєш згинуть.

ДІВЧИНА. Якби ж то так, бо я боротись хочу. Вони убили всю мою сім'ю!

КОБЗАР. Песиголовці?

ДІВЧИНА. Клятві слуги ночі!

КОБЗАР. В тобі козацьку вдачу впізнаю... Це ж треба, дожили, козак єдиний – в нас дівчина, дитя...

ДІВЧИНА. Я не дитя!

Прибігає з одягом та кухлем Ілько. Дає все це дівчині.

ІЛКО. Вдягнися ось, бо змерзнеш під тим тинном.

Дівчина спершу п'є, потім швидко одягає спідницю та накидає на плечі хустку.

ДІВЧИНА. Спасибі, та чомусь не мерзну я. Тут біля вас так тепло. ТАМ холодно було... холодне пекло.

ІЛЬКО. Яка ж це наволоч тебе живу посміла так вкинути у яму до мерців?!

Підходить син кобзаря – він чув останні слова Ілька.

СИН. Ти дуже тут мені не визвірайся, бо й сам у яму скоро загримиш! Її взяли – вона була як мертва! Що, мав лишати труп серед дороги?

ІЛЬКО. Ах ти ж негіднику! Та я тебе...(підступає з кулаками).

СИН. (Наставляє на Ілька пістолета). Е-е, кажу ж – вгамуйся! Хотів, як краще, вийшла неув'язка... А ти, мала, чого прийшла сюди? Долож по правилам – як звати, звідки родом!

ДІВЧИНА. З сусіднього села я... А звати як – не знаю...

СИН. І ця комизиться! Як то – не знаєш ти?

ДІВЧИНА. Забула я... У мами було нас четверо – три донечки і син. От мої сестри стали помирати, а мама плутались, бо вже були слабі, хто ще лишивсь – Наталка, Катерина чи Калина. І як зосталася вже я сама, то мама кликали мене по черзі за іменами дочок всіх своїх. Тож я заплуталась від того і сама.

КОБЗАР. Пробач, нам, Господи! Пробач нам і помилуй!

СИН. Та ти – казкарка, бачу! От зараз заберу тебе в холодну – побачу, як скінчиш свої казки!

ДІВЧИНА. Ні, ні, це правда! Я думаю, чи, може, я Наталка? Але ж співати гарно вона вміла, я так не вмію... А чи може, вмію? Дідусю, ось послухайте, чи вмію? (Очі її спалахують натхненням і вона тихенько наспівує: "Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнутья... Ой, як болить моє серце, а сльози не ллються...").

КОБЗАР. (Підіграє їй). Гарно дуже, доню...

ДІВЧИНА. Але Наталка, наче вміла краще... А Катерина вміла вишивати, а я забула, як тримати голку. Її недоберу, чому я те забула – чи то від голоду, чи я не Катерина?

СИН. Ну, а твоя Калина що уміла?

ДІВЧИНА. Калина... о, вона любила палко. Одного хлопця, лікаря, Ілька.

СИН. Чи не цього (вказує на Ілька)? Ти хто такий, юначе?

ІЛЬКО. Так, я – Ілько, а це – моя Калинця.

ДІВЧИНА. Хіба? Але ж... тебе я не люблю. Мабуть, таки я зовсім не Калина...

ІЛЬКО. Що ти говориш! Я ж то добре знаю, що ти – моя Калина! Заради тебе я сюди прийшов!

ДІВЧИНА. А ту брехню писав заради мене?

ІЛЬКО. (Дуже знічується). Яку брехню, Калинцю, ти про що?

ДІВЧИНА. Я бачила – в твоєму кабінеті оті папери! Ти кудись пішов, а я читала... плакала й читала. Ти там писав, що люди у селі померли від запалення легень! Від апендициту! Від інфаркту! І ще там щось – я не запам'ятала! Та що – від голоду – ніде не написав!

ІЛЬКО. Так от чого... ти так втекла від мене... Пробач... а що, скажи, робить я мав? Мені веліли так усе писати. Я мав послухатись, або йти під арешт... Не я – хтось інший написав те ж саме б!

СИН. Розумне рішення! Ти, мабуть, хочеш стать песиголовцем!

КОБЗАР. О, Господи, змішались всі поняття... тепер на чорне люди кажуть – біле і навпаки. Ти, сину мій, сліпий...

СИН. Облиште, тату, ваші наставляння – одне й те ж саме чую я щодня. Як хтось почує ще – мені не жити! (Сторожко оглядається навкруги і не помічає Мишка, який ховається за деревами. Мишко слухає ще кілька реплік і зникає). Ну от що – досить теревені тут розводять! Ідіть додому, там і дискутуйте! Ще хтось почує всю цю канітель – мені не поздоровиться напевне!

КОБЗАР. Чого тобі боятися, мій сину? Катам ти служиш вірно, хіба ні?

СИН. Яким катам, облиште! Я світлій справі партії служу! Ілька, скажи йому, ти ж хлопець свій, я бачу! Я вже стомивсь пояснювати все!

ІЛЬКО. Дідусю, бачте, ми будуємо країну, якої в світі ще ніколи не було...

КОБЗАР. Ага, а замість цегли – вам кістки! Отих, що вмерли "від апендицитів"!

СИН. Так я ж кажу – вони зерно ховали! Не йшли в колгоспи!

КОБЗАР. Мудрі, то й не йшли! Усе життя я на землі трудився! Тепер її у мене відібрали і хочуть, щоб робив на тих панів!

ІЛЬКО. Так на державу ж...

КОБЗАР. На яку державу? Яка убити хоче нас усіх?

ДІВЧИНА. Ілька, ти ж знаєш сам, що гинуть всі – колгоспники так само, як і інші! У них так само вигребли зерно і їжу з горщиків повиливали!

СИН. То значить, що вони саботували! Не все по плану партії здали!

КОБЗАР. Не все, бо мали діток годувати!

ДІВЧИНА. Отак померли сестри моєї й мати! Вони в колгоспі працювали справно а що, скажіть, отримали за те? Забрали все, ти ж знаєш це, Ілька!

ІЛЬКО. Це правда. В нас село вже вимирає. Лишилися ті, в яких були пайки... Нікого вже давно я не лікую – лише пишу папери ті дурні... Від голоду полікувати не можна...

КОБЗАР. Катам ти служиш, сину мій, брехні! Бодай би я до цього не дожив! Щаслива твоя мати, що не бачить!

СИН. Ну годі. Я вже йду! Я це не можу слухати! Ви жалите у серце, наче змії! Ви ж знаєте, що я люблю песиголовців! У їх ідеї вірю! Песиголовці кращі вовкулак! А як вовки нагрянуть керувати?

КОБЗАР. Які вовки? Лякачка для дурних! Що ж гірше може бути ще за смерть? Вже стільки люду з голоду лягло?

СИН. Якщо песиголовці кажуть треба – то, значить, треба, треба все віддати! А жертви необхідні будуть завжди! Без жертв ще революцій не було! А куркулів було потрібно гнати!

ДІВЧИНА. Кому ж потрібна смерть моїх сестер? Моєї матері – невинної голубки?

СИН. Ну... я не знаю! (Береться за голову). Я ж не бог – все знати! Мабуть, саботувала твоя мати...

ІЛЬКО. Якось... по колу наша йде розмова...

СИН. Я ж і кажу – не починайте знову, мене з пуття тут не збивайте ви! Я не для того довго так боровся, щоб все покинути тепер на півпуті. Нічого я такого не роблю. Збираю трупи та працюю в полі...

ДІВЧИНА. Один збирає трупи, інший пише брехню красиву у своїх паперах... Роки минуть – і хто тоді посвідчить, що ця країна з голоду померла? Могил немає і немає свідчень... А ті, хто вижив, "люблять" лютих псів, бо більш нічого тут любить не вільно...

КОБЗАР. Яка ж ти мудра, дівчино, Калино...

ДІВЧИНА. А я ж казала, що я вже стара.

СИН. (До Ілька). Вона таки у тебе божевільна...

ДІВЧИНА. (Усміхається). Я – божевільна, я – у Божій волі! Я – та калина, що росте у полі! Хоч як її ламай – вона росте! Тепер згадала я, що я – Калина!

ІЛЬКО. Вона – нормальна, це моя кохана! Моя малесенька, моя єдина... (Хоче обійняти, та дівчина не дається).

Знову лунає тривожна музика. Заходять декілька песиголовців, за ними – радісні чортенята. Всі вражено завмирають. Чортенят люди не бачать.

ПЕСИГОЛОВЕЦЬ 1. (До сина). Ви арештовані!

СИН. Та як же так, за що? Мишку, ти як тут? Що ти наказав їм?

МИШКО. Усьо по правді, я людина чесна.

СИН. Я ж ВАШ! Я ж все робив, як слід!

ПЕСИГОЛОВЕЦЬ 2. Пашлі, пашлі, все слідствіе покажет!

Тягнуть СИНА КОБЗАРЯ за собою, він до останньої миті озирється на батька, той витирає долонею скупу

сльозу.

КОБЗАР. Тримайся, сину! Думай, хто ти є!

ПЕСИГОЛОВЕЦЬ 1. А ти мовчи! Де ти зерно сховав? Де продовольствіє? Ну, що мовчиш, старий?

КОБЗАР. Так ти ж сказав – мовчати...

ПЕСИГОЛОВЕЦЬ 2. Ти глянь, якої дід юморист! Ану пішли, товариші, поспотрим! (Ідуть до хати і починають виносити звідти клунки та горщики, виливають їх вміст на землю. Чортенята їм допомагають).

КОБЗАР. (Дає іронічний коментар до кожної винесеної речі). А нащо ж вилили на землю мою юшку? Без юшки песиголовізм не збудувати! О, гречки ціла жменя! Засієте усі тепер поля! Горох згодиться – кидати об стіну, коли якась не вдасться чорна справа! А там ще попів у печі – візьміть, щоб голови було чим посипати, коли прийдеться каятися вам!

Песиголовці прикрикують та час від часу штурляють кобзаря. Калина кожного разу поривається затулити старого собою, але Ілько міцно тримає її, навіть затискає їй рота долонею і потихеньку намагається відтягнути її подалі звідси. Калина намагається заховати за себе бандуру, але чортенята виривають інструмент з її кволик рук і несуть песиголовцям. Ті розбивають інструмент об землю, він жалібно зойкає. Нарешті песиголовці йдуть, за ними – тріумфуючі чортенята та Мишко.

КОБЗАР. Усе! Мій сину, мій нещасний сину... Віддав своє життя ти ні за що...

Старий підіймає та притискає до грудей покалічену бандуру, та зойкає і зойкає кобзар. Пильно вдвляється вдалину, наче щось там бачить.

ДІВЧИНА. Не побивайтеся ж ви так, дідусю! Ви ж знаєте, що мало так все статись...

КОБЗАР. Та в тому й річ, що так не мало б бути! Ми мали жити мирно, як батьки. Ходити біля поля і худоби. Попорать бджіл і сіна накосять... Увечері співать чи гомоніти... Все зруйнували, душу згвалтували оті, що тут себе богами мнуть...

ІЛКО. Без жертв ще не обходилося ніколи, коли мінявся десь суспільний лад...

КОБЗАР. Та ні, не так, небоже... Не в тім лиш справа, що змінився лад... Змінились люди, зло впустили в душі. Впустили тьму невіри у серця, ото вона їх пожирає люто! І я не бачу ще цьому кінець! Це – лиш початок, це страшний початок!

ДІВЧИНА. Цей край, Ілька, лишивсь без оборони – без молитов, пісень, без всього того, що люди досі мали тут від Бога... Ми безборонні, ми загинемо усі... Дощ благодатний не полле калини, вона зів'яне... Не буде більше теплої тут днини – весни не стане. Прекрасне небо завжди буде сірим, змертвіють очі без любові й віри...

КОБЗАР. Ходитимуть тут люди – і не люди, бо іскри Божої у них не буде. Мов пацюки з'їдять одне одного, така їх доля, чорна їх дорога... Я бачу це...Калинко, бачиш ти?

ДІВЧИНА. О, Господи, дідусю, як це страшно! Одні мерці, мерці, самі мерці!

Звучить моторошно-бравурна музика. Дівчина тягне за руку Ілька, всі троє стають під тин і спостерігають за сценами з майбутнього. Ілько здивовано дивиться на них. Приходить невидимий нікому Івасик, торкається Ілька, той починає бачити те ж, що старий та Калина. Сцени йдуть наступні: (чортенята вносять стіл з телефоном) 1) начальник-песиголовець № 1 наказує вивести й розстріляти в'язнів, серед них – СИНА КОБЗАРЯ, приходить начальник № 2 і віддає такий же наказ щодо начальника № 1 та іншої колони в'язнів, потім з'являється Головний Песиголовець і віддає такий же наказ щодо начальника № 2 та ще інших полонених.

З виразом хижого задоволення Головний Песиголовець комусь телефонує: "Ви, товаришу Главголод? Як у нас там справи? Подошли через одного? Чудово, продовжуйте працювати!". Головний Песиголовець задоволено посміхається. Приходять чортенята, салютують по-піонерськи Головному Песиголовцю, забирають стола, Головний поважно виходить за ними. Весь час лунає барабан.

ДІВЧИНА. Ілька, ти бачив те, що й ми? Ти бачив?

ІЛЬКО. Колони в'язнів і песиголовців, які і нас вбивають, і себе?

ДІВЧИНА. (Обіймає його). Ти бачив! Значить в серці маєш ти вогник той, що й я! Що й ми, точніше! (Озирається щасливо на старого).

КОБЗАР. У нього серце добре, непогане... боїться він, та це колись мине...

ІЛЬКО. Невже усе це трапиться із нами? (До старого).

КОБЗАР. Ой, синку, синку, не питай мене... Не думав я дожити до такого, щоб в ріднім краї не зустріти Бога.

ІЛЬКО. А нас учили, що богів нема. Є лише Той, хто знає, як нам жити. Є лише Головний Песиголовець... Він обіцяв... багато обіцяв...

ДІВЧИНА. Тепер з твоїх очей полуда впала! Ми знову разом, чи не так, Ілька? Тепер ти перепишеш ті папери?

ІЛЬКО. Перепишу... (знічується). Хоча... що буде потім? Мене уб'ють, ні, нас обох уб'ють!

ДІВЧИНА. (Відходить від Ілька, йде подалі, озирається на нього з німим осудом в очах). Мабуть, уб'ють, мій любий.

ІЛЬКО. А хто ж тоді залишиться тут жити? Хто рід продовжить, якщо всіх уб'ють? Скажіть, хіба ж я не правий, дідусю? Так, я боюся! Смерті я боюся, але безглуздо! Вони ж усе одно всі записи понищать! Ну, Калинцю!

КОБЗАР. Ох, я не дам тут ради... Що можу я сказати вам на це? Життя чи честь – тут важко вибирати. Мій син позбувся і того, й другого. Бо ж тут нема гарантій ні для кого. Ти, звісно, можеш вибрати життя, та чи вони тобі його залишать? Подумай – бо ж не буде вороття...

ІЛЬКО. Хіба ж важливо – хто там що напише? Ми все запам'ятаємо і так! (До Калини) Ну як мені тобі це пояснити?

ДІВЧИНА. (Підходить до Ілька, кладе руки йому на плечі, дивиться в очі). Не можу я твоє життя просити. Воно твоє і більше нічиє. Ти йди собі. Ти... будеш довго жити...

ІЛЬКО. А ти?

ДІВЧИНА. А в мене поки є життя своє! Я тут лишусь дідусю помагати.

ІЛЬКО. Та як мені без тебе бути далі? Кого ж мені... кого ж мені любити?

ДІВЧИНА. Люби людей і буде все гаразд в твоїм житті. Знайдеш собі дружину, продовжиш рід... покірних боягузів...

ІЛЬКО. Калинцю, річ не в тім, що я боюся!

ДІВЧИНА. Продовжиш рід лукавих хитрунів – тих, що завжди розумні роблять речі. А я тобі там буду недоречна – я ж серцем думаю, воно ж – завжди дурне...

ІЛЬКО. Калинцю, я....

ДІВЧИНА. Іди, кажу тобі! Живи й сюди ніколи не вертай! (Іде в хату, намагаючись приховати сльози). Прощай, мій друже! Назавжди прощай!

ІЛЬКО. То що ж мені робити? (Він у розпачі).

КОБЗАР. Ти, хлопче, серденька дарма не край... Живи собі спокійно. А дівчина ця не для тебе, ні... Вона так віддана своїй святій землі, що люди скажуть – трохи божевільна... Але без душ таких – нема нічого! Нема народу і немає волі! Іди собі! У неї інша доля! Вона є сіль і світло цього краю... Повір мені, я завжди відчуваю, коли з'являється душа свята! Її душа – то провідник для Бога.

ІЛЬКО. Що ж... я піду! Поки що я піду. А там – побачимо... Ви бережіть Калину. Вона, ви ж бачите, ще зовсім як дитина. А я прийду... коли цей жах мине. Спасибі вам! (Падає навколішки та цілує руки старого). Спасибі! Прощавайте!

КОБЗАР. Спаси тебе Господь, якщо спасе!

Ілько йде. Старий лишається один. Стає навколішки, хреститься і читає молитву.

КОБЗАР. Помилуй, Господи, цей край багатогрішний!

Ява 4.

Ніч. Та ж сама вулиця, лише тепер цвітуть дерева, тепло. На галявину вибігає зграйка дітей. Усі мають страшний вигляд замучених голодом, окрім однієї дівчинки – вона одягнута так само, як і Івасик, приблизно його ровесниця. Це – янголятко Марічка. Діти граються у „крука”, галасують. По колу глибше стоять декілька песиголовців, дивляться на дітей з великою мукою в очах.

ДІТИ. Ми йдемо! Ми йдемо! Кого спіймаємо, того з'їмо! (Ловлять найменшу дівчинку).

МАРІЧКА. Відпустіть Анничку, а візьміть Марічку! Бо Анничка ще мала – не наситить вас вона!

ДІТИ. Марічку, Марічку вкинемо у пічку! (Хапають дівчинку за руки, тримають та кружляють навколо неї).

З'являється Івасик, спостерігає за грою, забігає в коло і витягує звідти дівчинку.

ІВАСИК. Ходи сюди, повітруле! Чом невідмолені ще ходять за тобою?

МАРІЧКА. Бо це – мої брати та сестри!

ІВАСИК. Ті, що жилися тобою за життя?

МАРІЧКА. Вони не винні, в нас померла мати... Когось за жертву мали обирати. Зіграли в крука – випало Анничці. А замість неї зголосилась я.

ІВАСИК. Я так і думав...

МАРІЧКА. Це – моя сім'я! Ходіть сюди, ріднесенькі, до мене! (Обіймає дітей).

ІВАСИК. Та я ж нічого не кажу вам – грайтесь. У тім житті вам не було коли.

МАРІЧКА. А ти таке поважне янголя!

ІВАСИК. Івасик я. І зовсім не поважний! А, нумо, грати!

МАРІЧКА. Ну а я – Марічка! Пробачена і вільна повітруля!

Діти знову грають у крука. З'являється Калина (її душа бродить, доки Калина спить).

КАЛИНА. Івасику! Це ти!

ІВАСИК. Це я, Калинцю! (Обіймає сестру). Йшов тебе навідять, та трохи тут загрався із дітьми. Це ось – Марічка, вільна повітруля, а це – її сестрички та брати.

КАЛИНА. А я тебе шукала... І бачила – ти відганяв вовків. Але тоді тебе не упізнала. Змінився ти – вже, наче, не голодний!

ІВАСИК. Тут інший світ, голодних тут нема. Скажіть-но, діти, хочете ви їсти?

ДІТИ. Ми хочем гратися! Ми хочем веселитись!

МАРІЧКА. Вони, коли ото не веселяться, пригадують відразу про свій гріх... Тому я завжди буду з ними гратись!

КАЛИНА. Який же гріх? Чи ж є гріх у дітей?

МАРІЧКА. Вони мене убили та із'їли!

КАЛИНА. Як ті... Івасика...

ІВАСИК. Атож, як і мене. І нас таких було багато тисяч...

ДІТИ. Молись за нас! Нам треба молитов!

КАЛИНА. Я помолюся... я молюсь щомиті, аби хоч трохи допомогти усім. А що тут роблять клятві душогуби? (Вказує на незворушних песиголовців).

МАРІЧКА. Такий їм присуд – всюди бути з нами. Дивитися у очі своїх жертв!

ІВАСИК. Повір, Калинцю, страшно бути катами – прошу тебе, молися і за них!

КАЛИНА. За звірів цих? Ти що таке говориш?! Мій братику-лебедику ясний!

ІВАСИК. Потрібно це – нічого не поробиш. Інакше й наш світ зробиться страшний. Навіщо нам тут їхні душі темні? Сама подумай, сестро, зрозумій. Чи ж наші муки там були даремні, що й тут повинні мучитися ми?

КАЛИНА. Але ж вони самі – чи розуміють? Дивись – стоять, мовчать, такі страшні...

МАРІЧКА. Тут кожен з нас їм передати вміє усе, що тільки відчували ми!

ХЛОПЧИК 1. Ось той – ховав зернинки у подушку, а потім плакав, як забрали їх!

ДІВЧИНКА 1. А той – набрав крижинок собі в кружку, наївся їх і швидко з жаром зліг!

ХЛОПЧИК 2. А той усе чекає свого тата! І марить ним, і щохвилине зве!

ДІВЧИНКА 2. А той – ніяк не хоче помирати! Все думає, що голод цей мине!

МАРІЧКА. От бачиш, дівчино, вони за нами ходять і нові відчуття собі знаходять, і каються, повір мені, це так!

КАЛИНА. Що ж, мабуть, так, вам краще це відомо.

З'являється ПЕРЕХОЖИЙ.

ПЕРЕХОЖИЙ. О, діти! Чом ви не йдете додому?

ДІТИ. Татусю! Повернувся! Як чудово! (Обіймають батька, він гладить їхні голівки).

КАЛИНА. Це – ваші діти?

ПЕРЕХОЖИЙ. Так... усі померли, допоки по харчі для них ходив.... А ти... жива?

КАЛИНА. Не знаю... так, напевне. Це я чомусь прийшла у ваші сни....

ПЕРЕХОЖИЙ. А я тебе знайду, коли прокинусь. Віддам, що маю, їм (вказує на своїх дітей) не треба їжі...

ДІТИ. Віддай, візьми за донечку Калину!

ПЕРЕХОЖИЙ. Візьму, аби були ви веселіші! Ну, ми пішли! Цей сон залиш собі! У тебе, бачу, є з ким говорити (вказує на Івасика).

МАРІЧКА. Ходімо, ми пограємось у полі – нехай тут наговоряться доволі!

КАЛИНА. Спасибі вам! Побачимось колись!

Діти йдуть. За ними – песиголовці, крім одного. Він похнюплено стоїть, не зводячи очей з брата та сестри.

КАЛИНА. Івасику! Мій братику-лебедику!

ІВАСИК. Сестрице моя мила! (Обіймає сестру).

КАЛИНА. Пам'ятаєш, як з тобою ми вночі гуляли двоє. Все дивилися на зорі...

ІВАСИК. Ясні зорі вечорові.

КАЛИНА. Я тобі розповідала небилиці про зірки. Як туди літали діти – через простір і роки...

ІВАСИК. Ти тоді таки вгадала – я тепер буваю там...

КАЛИНА. Справді? Як же там – на зорях?

ІВАСИК. Як і скрізь, бо скрізь любові часто сил не вистачає. Там є світи – світліші чи темніші... Але таких жажів, як тут нема. У нашій краї зло тепер владика.

КАЛИНА. А що ж мені робити, підкажи! Як далі жити? Змиритися і працювати на тих, хто край наш поневолив так жортоко? Чи вмерти? Таж себе вбивати – гріх? Я змучилась, не знаю вже нічого... Та ще ж, ти знаєш, втратила усіх... Ілько живий, але для мене – наче зовсім мертвий. Скажи, ти бачив маму? Сестер? А тато? Чи живий наш тато?

ІВАСИК. Звичайно, ось вони уже ідуть. Багато мають, що тобі сказати.

До Калини урочисто підходять її батьки та сестри, обіймають її. Івасик сідає на повалене дерево і задоволено поглядає на свою родину.

МАТІР КАЛИНИ. Моя ти доню! Як же ти змарніла!

КАЛИНА. Ой, мамо, мамо! Світ мені не милий без вас! Як жити, коли в серці – лише біль? Як жити, коли наш загинув край в ім'я чийось нелюдських ідей?

НАТАЛКА. Сестрице! Я прошу тебе – співай! Співай за мене – я ж недоспівала!

КАТЕРИНА. А я, ти ж знаєш, недовишувала!

МАТІР КАЛИНИ. Живи, живи за всіх моїх дітей!

БАТЬКО КАЛИНИ. За мене сад, Калинцю, досади. І неодмінно, щоб була калина...

КАЛИНА. Я досаджу, дошию, доспіваю! Якщо дадуть мені оті кати! Таж не дадуть мені, я відчуваю! Де ж можно правду в світі цім знайти?

БАТЬКО КАЛИНИ. Ти правду маєш в своїм серці, доню. Плекай її завжди в своїй душі й чекай...

МАТІР КАЛИНИ. Не бійсь нічого – ми завжди з тобою!

СЕСТРИ. Калинцю! Ще за нас ти... докохай.

КАЛИНА. Цього не можно. Все в душі зотліло... Ілько нас зрадив. Милий та слабкий. Я ж з ним зростала, я ж із ним хворіла, а він тепер – якийсь вже не такий...

БАТЬКО КАЛИНИ. Пробач йому – повір, він схаменеться.

МАТІР КАЛИНИ. Його любов додасть йому снаги.

КАЛИНА. Невже так буде?

СЕСТРИ. Сестро, все минеться.

БАТЬКО КАЛИНИ. Ріка життя поверне в береги і стане повновода, як була.

КАЛИНА. Невже відродиться колись оця земля нещасна?

МАТІР КАЛИНИ. А це уже залежить не від нас, а лиш від тих, хто ще лишився жити. Якщо вони научаться любити по-справжньому цю землю благодатну, цю мову, свої звичаї святі...

БАТЬКО. То все відродиться.

КАЛИНА. Таж люди вже не ті! Як їх змінити? Всі вони бояться!

БАТЬКО КАЛИНИ. На все потрібен час, моя дитино. Бо ж не одразу вироста калина чи жито – не одразу дозріває... Терпи і вір, тут іншого немає тобі шляху. Терпи, молися, вір. І запиши, що бачила, що чула. Потрібно, аби люди не забули, як голодом нас виморив той звір.

ІВАСИК. Калинцю, памятаєш, я хотів, як виросту колись – казки писати? То прошу – ти їх напиши за мене. І будеш в серці ти опору мати. Лише пиши по правді – як було.

КАЛИНА. О так! Тепер я буду все писати!

ІВАСИК. Почни про нас!

КАЛИНА. Івасику? Про нас? (Затуляє обличчя руками, плаче).

ІВАСИК. (Обіймає її). Сестричко, сестро, моя мила! Моя голубко ніжна, легкокрила! Не плач, бо й так печаль тут воцарилась й на наші душі каменем лягла!

КАЛИНА. Я зрозуміла, брате. Зрозуміла! Пробач, що я тебе не вберегла!

ІВАСИК. Не вберегла б. Кажу ж – тут чорна сила! Тут царство страху, ненависті, зла!

Родина застигає на мить в обіймах. Песиголовець несміливо наближається. Стає видно, що це не песиголовець, а – СИН КОБЗАРЯ.

СИН. Калино... Я прошу мені пробачить... Я винен, винен... Дуже винен я. Не слухав я нікого і нічого...

КАЛИНА. Ти – син старого!

СИН. Так, це я.

КАЛИНА. Не в мене маєш ти просить прощення, а в свого батька. Йди у сни до нього!

СИН. Він не пуска... Вдає – мене не бачить...

МАТІР КАЛИНИ. Дитино, ти ж не маєш в серці Бога. З душі своєї чорта прожени!

СИН. В моїй душі – прекрасні ідеали...

КАТЕРИНА. (З гірким сміхом). Погляньте лише! Вже його й розп'яли, а він своєї! Все рожеві сни!

СИН. Мене тут помилково розстріляли!

НАТАЛКА. І „помилково“ виморили нас!

БАТЬКО КАЛИНИ. Ходімо, діти... Хай собі міркує. Можливо, батько ще його почує... На все свій час.

Затемнення. Всі зникають під журливо-радісну мелодію, залишається лише СИН КОБЗАРЯ. Сідає на камінь, тривожно вдивляється вдалину.

СИН. Де ж Ви? Чому покинули самого? Тут кажуть діти про якогось бога, але ж мій бог – це Ви, це Ви, це Ви!

Чути сміх, син роззирається навколо і помічає чортенят.

СИН. Ви хто? Чом наді мною смієтеся? Ходіть сюди! Чого ви боїтеся?

ЧОРТЕНЯТА. Це ти боятишся маєш тут, людино! Ми маєм над тобою повну владу!

СИН. Таж наді мною – лише він, єдиний! Товариш Головний Песиголовець!

ЧОРТЕНЯТА. (Сміються). Ти ба, який же він у нас промовець! Й без Головного ми дамо тут раду! Повеселим тебе – знесем на гору, та й кинемо! Агов, чи розіб'єшся? Чи, може, ти з піску води нап'єшся? А з каменюки зробиш хліб людям?

СИН. Облиште ваші смішки без кінця! Ідіть собі! Лишіть мене самого. Я почекаю – він от-от прийде!

ЧОРТЕНЯТА. Хто, Головний? І що ж він тут знайде? Цю купу сміття, бруду під ногами? Тебе за мить одну він спокусив, йому тепер з тобою нецікаво!

СИН. Таж він сказав, що я йому – як син! Що будем разом правити світами!

ЧОРТЕНЯТА. Таких „синків“ у нього – легіон! Тепер ти будеш „правити“ із нами! Повеселімось! Понесем на гору цього холопа – кинем. Хай летить! (Тягнуть СИНА за собою, той пручається). Або – давай укинемо у море! Русалкам буде втіхою служити!

КОБЗАР. Геть звідси, геть, нечиста сило! (Хрестить усіх трьох і чортенята злякано щезають).

СИН. (Блідий, ледве може говорити з переляку). Нарешті! Тату! Ви мене спасли! Вони мене оце втопить хотіли... На гору ледь якусь не понесли...

КОБЗАР. Ти ж так хотів, синочку мій, нагору. Ти рвався ввись, та й з висоти упав... А пам'ятаєш наші всі розмови? Що так все станеться – не раз тобі казав!

СИН. Але чому? Я все робив по правді! Усе для щастя людства, для людей!

КОБЗАР. Сьогодні знищити, щоб розквітало завтра? Це – найхімерніша з усіх ідей. Ти не того обрав для себе бога. Гордина душу виїла твою. Устелена кістками твоя дорога і я нічим тепер не пособлю...

СИН. Але ж зі мною був сам Головний! Я бачив сам, я з ним дива творив!

КОБЗАР. Який же ти наївний і сліпий – ти сам собі ту зустріч уявив. Намріяв, що хотів в своїй гордині. Але ж не все дозволено людині! Які ж дива ти можеш сотворити, як сам собі не здатен пояснити, навіщо і для чого ти живеш? Що є добро і зло? У чому правда, сину?

СИН. Я ж думав, ми будемо країну – таку, щоб не було у ній панів і привілеїв.

КОБЗАР. Який народ ще стільки заплатив людськими душами за втілення ідей? Хто ще так нехтував життям людським? Для кого ще – людина є лиш пилом? Рабом безвільним голоду страшного?

СИН. Не знаю я...

КОБЗАР. Тебе безбожно, сину, обдурили! Песиголовець став тобі за Бога! І чортівня – тепер твоя сім'я.

СИН. А що ж мені... тепер робити, тату? Так тяжко тут, у грудях все болить... Дітей померлих мушу чатувати, а їхній сміх мені, мов грім гримить і випікають душу їхні очі...

КОБЗАР. Яку ж пораду ти від мене хочеш? Нічого тут безслідно не зникає. За все накоєне тепер відповідає тут неприкаяна душа твоя. Ти мучив сам – тепер ти маєш муку. І маєш бути вдячним за науку Тому, хто вчить, лікує й пробача.

СИН. Хто ж це такий?

КОБЗАР. Це Бог-любов, мій сину. Якого ви зневажили колись. Щоб дух твій остаточно не загинув – йому покайся, синку, помолись.

СИН. Та як його я можу відшукати...

КОБЗАР. Любов у серці ти повинен мати. Це ж просто так, ти маєш світ любити. Дітей, яких ти мусиш чатувати. Людей, яких ти виганяв із хати і з краю рідного та слав у заслання... Нелегким твоє буде навчання. Та мусиш витримати, якщо хочеш жити.

СИН. Чи хочу жити? Вже й не знаю я...

КОБЗАР. Тож бо й воно – нічого ти не знаєш! Тому напівлюдиною блукаєш й напівпесиголовцем! Думай сам! Тобі я вже достатньо розказав, що і до чого. До мого ж порогу без Бога у душі більше не йди. Спочатку свою мужність віднайди, а потім вже з'яляйся на очі батьку! (Іде геть).

СИН. Стривайте, тату! Як же це? Чому?!!!

Падає на землю без сил.

Ява 5

Минуло декілька років. Та ж вулиця. Літо. Вечоріє. Ілько виходить з двору і бачить свого сина – хлопчика років чотирьох, що спить у траві під деревами.

ІЛЬКО. Ну от – нагаласався та й заснув. Неси тепер, татусь його до хати... А там нагрімає на обох нас мати і довго буде татку не до сну... (щасливо усміхається, бере сонного сина на руки й заносить до хати. Потім виходить знову, сідає на поновлену лавку біля тину, про щось замислюється).

З села підходить колишній ПЕРЕХОЖИЙ – тепер він живе у цій хаті разом з Ільком та Калиною як їхній названий батько.

БАТЬКО. Сидиш, Ільку? А я оце із центру. Неділя – а нема куди й піти. Відкрили клуб, ти ж знаєш, в нашій церкві... Танцюють, тиснуть, немов кроти...

ІЛЬКО. А я оце заніс у дім малого. Заснув надворі, дід його привчив... Дарма, що в бозі він давно спочив, а вплив який ще має він на сина!

БАТЬКО. Міцний був дід... а що – наша Калина?

ІЛЬКО. Готує нам вечеряти вона...

БАТЬКО. Звучать, як музика такі прості слова! Готує – є із чого готувати!

ІЛЬКО. Та ж є тепер... Ну що, ходім до хати?

БАТЬКО. І досі я не вірю, що не вмер...

Ідуть до хати, звідти чути голоси, брязкіт посуду.

По вулиці тим часом проходить Мишко у формі песиголовця. Заглядає у двір, але зайти не наважується – на нього з двору люто гавкає собака.

МИШКО. Ну чорті што! Досталі ці собаки! Должни любіть вони песиголовців, а вони гавкають лютіш, ніж на волков! Убрать їх, что лі ізo всех дворов – чтоб не мешалі брать врагов народа?

Йде назад у село. З хати виходять Ілько та Калина, роздивляються, на кого гавкала собака.

ІЛЬКО. Нема нікого. Певно, кіт пробіг, ото Сірко так і розвалувався!

КАЛИНА. Через кота він так не хвилювався б! Я його знаю – дуже добрий пес!

ІЛЬКО. Поглянь, Калинцю, краще до небес. Не темно ще, а видно перші зорі.

КАЛИНА. Я бачу, дивні зорі вечорові... Неначе є, та ще їх і нема – вони не світять нам таки доволі і тому тут зацарювався туман...

ІЛЬКО. Говориш ти красиво, наче пишеш... Чи ти своєї мрії не залишеш – і книгу хочеш видати свою?

КАЛИНА. Не хочу видати, а вже я видаю. Казала ж я тобі...

ІЛЬКО. Тихіше, люба – стіни ж вуха мають!

КАЛИНА. (Пошепки). Вже наші кажуть, що передали. Вже, може, й надруковано... Ім'я поставлять інше...

ІЛЬКО. Ці узнають...

КАЛИНА. Нехай. Аби лиш люди прочитати могли, що тут було. Як наш народ згноїли в могилах безіменних, без хрестів! Як дух наш вільний голодом убили, як діти прокляли своїх батьків за те, що народили їх на муки!

ІЛЬКО. Ти вся тремтиш! Калинцю, дай-но руки (бере її руки в свої)... тихіше, ти Івасика розбудиш. Він чує і за милію голос твій...

КАЛИНА. Івасик... мій синок... стражденний мій...

ІЛЬКО. Чому стражденний? Він у нас здоровий, росте нормально, слава Богу, він.

КАЛИНА. Через два роки піде він до школи... ти знаєш сам, що зроблять там із ним. Отруять душу підлою брехнею.

ІЛЬКО. Та що ж тут вдієш! Маємо своєю душею жертвувати, щоб вижити.

КАЛИНА. Як огидно... Але про те ж казали мені тато. Сказали – є періоди такі в житті народу, коли він – впокорений, зовсім не має сил... Тоді мовчати має... Дурити ворога, сидіти на печі, мов богатир аж довгих тридцять років і лікувати хворі руки-ноги, і силу накопичувати свою. А потім встати і геть прогнати супостата!

ІЛЬКО. Все так і буде – я ж тобі казав, а ти мене тоді, була, прогнала – щоб переписував історії хвороб...

КАЛИНА. Я в серці біль тоді жадливий мала... Найменша лжа була мені огидна. А потім наш старий Святе письмо дістав і прочитав: „Будь справедливим, тільки не занадто”. І я змирилась, прийняла тебе. Ти винен і не винен, знаєш сам...

ІЛЬКО. Я винен, я неправду там писав, але я вижити хотів, Калино... Хотів спочатку народити сина, щоб рід продовжити... Хотів з тобою бути... Я так тебе любив, люблю... Я винен...

КАЛИНА. (Погладжує йому чуба). Тепер ти маєш сина...

ІЛЬКО. Тепер піду хоч в пекло за тобою!

КАЛИНА. Ми й так – у пеклі, любий, бог з тобою! Так тяжко тут на них на всіх дивитись. Ще й усміхатись, каторжно трудитись. Та ще й людей не наших навезли... Вже й слова рідного навколо не почуєш... Немов чужою стала ця земля... Коли ж скінчиться це?

ІЛЬКО. Не знаю я... Та лише знаю, що колись скінчиться. Ще так в історії ніколи не було, щоб вічно поневолений народ терпів ярмо. Завжди такі народи повставали і знову собі волю здобували.

КАЛИНА. Але ж, чи ж їх виморювали так? Цей голод, голод, незабутній голод! Спочатку тіло нищили, тепер – вони уже добралися до духу! Дитя невинне – й те вже піонер, й лише песиголовців мусить слухати! Ну як Івасика нам врятувати від цього? Боюся я, що він, як син старого, повірить їм, не нам... Вони ж такі – так нині красно вміють говорити й невинним дітям голови дурити...

ІЛЬКО. Я обіцяю – він повірить нам. Не бійся, він зросте достойним сином. Аби лиш нас не вислали Калино... Бо щось Мишко так дивно поглядав...

З'являється Мишко.

МИШКО. А ти вгадав!

Поруч з Мишком мов з-під землі виростають песиголовці. Їх начальник тримає в руках папери. Калина перша приходить до тям і швидко щось нашіптує Ільку. Чути лише, що згадує Івасика. З хати підходить стривожений батько.

МИШКО. Мовчати! Ти заарештована, Калино! Попалася, зараза! Даремне в яму я тебе не вкинув тоді поглибше!

ІЛЬКО. Так. Кажіть ізразу, у чому справа... В чім мою дружину ви звинувачуєте? Що вона не так зробила вам? У нас мала дитина...

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. (Глузливо). І громадянка грошей заробила на іграшки. Свій видала роман (дивиться в папери) „Голодомор”.

ІЛЬКО. Це я! Це не вона писала! Скажіть же, тату, що це я писав!

БАТЬКО. Так, так, це він... Хто вам сказав, що авторка – Калина?

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. А ви в якій країні живете? В нас розвідка працює на відмінно! Чи сумніваєтесь?

МИШКО. Ну, чого ждете? Калино, кайся! Знаємо, що винна!

КАЛИНА. У чому ж каятись – я правду написала.

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Як скромно! Правду! Правда в тім, шановна, що має сенс і користь для країни.

Чи ж хочете, аби усі казали, що ми невинні душі погубили? Кому це тут потрібно, розкажіть? Чи це комусь додасть ентузіазму ударно працювати, щасливо жити?

БАТЬКО. Прекрасна філософія лукавства!

ІЛЬКО. Тихіше, тату! Хай собі говорять! Чи ж ви замислили їх тут переконати?

КАЛИНА. Ви цій землі принесли стільки горя – на крові щастя вам не збудувати!

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Це ще побачимо, письменнице шановна. Коротка зараз пам'ять у народу...

Щасливі всі, якщо кишеня повна. Повірте, хліб – дорожчий за свободу.

БАТЬКО. Атож, ви провели курс виховання! Тепер у генах нашого народу залишиться назавжди лютий страх, що можуть відібрати в них останнє, якщо надума хтось тут повставати і вимагати істини та волі!

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Вгадали ви, та вже розмов доволі... До речі, (загляда в папери), вам, Калино, за опус ваш дають ще й нагороду.

МИШКО. Їй присудили премію! Це ж треба! Тепер багаті ви усі такі...

КАЛИНА. Мені не треба...

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Звісно, що не треба! Підписуй лист, що відмовляєшся від премії вовків! (Подає їй папери).

КАЛИНА. (Підписує). Ось, маєте. Що далі?

МИШКО. Далі будуть далі – збирайтесь у холодні краї! Ми, може, трі мінути почекаєм...

ІЛЬКО. Та що ж ми встигнемо...

МИШКО. Мінути вже пашлі...

Калина, Ілько та батько біжать до хати, песиголовці голосно регочуть.

МИШКО. Жаль, що не можна зразу розстрілять... Ці інострани як начнуть вонять на увесь мір – де діли поетесу...

ПЕСИГОЛОВЕЦЬ 1. Нічого, ми сховаєм цю принцесу туди, де мухи дохнуть від морозів.

ПЕСИГОЛОВЕЦЬ 2. Це ж треба – написати такі доноси! Жаль, що не можна зразу розстріляти...

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Мишку, вже так пройшло хвилини зо п'ять...

МИШКО. Всьо поняв! Щас піду їх заганять!

Мишко та декілька песиголовців йдуть до хати, за мить виштовхують звідти зодягнутих у блаженські пальта Калину, Ілька та їх названого батька, який несе дитину. Калина та Ілько несуть невеличкі клунки з речами. Перед тим, як піти по дорозі, Калина та Ілько раптом падають на коліна й цілують землю. Ілько набирає жменю у пазуху.

КАЛИНА. Прощай, мій краю рідний! Я вернуся! Як не сама – так словом прилечу! Де б не була – до тебе обізвуся, за твої кривди добре відплачу!

МИШКО. Ти ба, вона ще нам і угрожає! Навдячна! Добра не розуміє! Тебе, нещасна, мали б розстріляти!

КАЛИНА. Розстрілюйте. Давно на це готова. Відтоді ще, як почала писати.

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Гм... Бачу, що ви дама принципова. А ваших рідних можна розстріляти?

КАЛИНА. Вони до чого ж тут? Побійтесь Бога!

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Злякалися? Ну, то ж бо й помовчіть... Я ваш роман не можу прочитати, прислали нам, поки, лише цитати... (читає в своїх паперах).

З'являється матір Калини.

МАТІР КАЛИНИ. Я можу вам напам'ять розказати.

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Ви, громадянко, хто?

МАТІР КАЛИНИ. Я її мати!

МИШКО. Ти ба, ще й матір звідкілясь взялась! Жива, а числиться, що вже давно... того... Ти де ховала матір стільки часу? Не бачив я чого її ні разу? Це саботаж!

Поступово сцена наповнюється людьми – по черзі виходять всі загиблі. Мишко та песиголовці шоковані. Ілько опускає свою ношу на землю, бере з рук у батька дитину.

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Ви звідки всі?

Зловісна мовчанка. Люди помалу підходять ближче.

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Питаю – хто такі?

Пауза. Песиголовці туляться ближче до свого начальника.

МАТІР КАЛИНИ. Ми – люди, що жили-були колись у славнім краї, де земля родюча. Де солов'ї витьохкували в гаї, росли ліси безмежні на кручах. Росли садки, цвіли, як у Едемі... І мати із дочкою там жили...

З'являються Горпина та Оленка.

ГОРПИНА. Була я матір'ю, та вбивцею я стала. Від голоду – але ж однако – вбивця... Була я матір'ю, а стала я травою. Росту на цвинтарі – вбираю в себе кривцю.

ОЛЕНКА. Була дочкою – стала осокою.

Вони відступають у тінь.

КАЛИНА. А ще в одній родині тоді було аж п'ятеро дітей. І от, коли у них усе забрали, коли повільно голодом вбивали і їхня мати перша полягла – нещасні діти їжу відшукали – Марічка стала хлібом, їх сестра...

Вибігають діти – брати та сестри Марічки.

ХЛОПЧИК 1. Був я сином, був я братом, довелося кленом стати.

ХЛОПЧИК 2. Був і я Марічці братом... довелося кленом стати.

ДІВЧИНКА 1. Я була – сестра Марічки... Нині ж – річка невеличка.

ДІВЧИНКА 2. Я – сестрі була сестрою, обернулася бідною. Най простить мені Марічка... Річка я – навіки річка...

Теж відступають у темряву.

КАЛИНА. А ще був син у тата. Став він зрадником і катом. Зрадив батька він і матір, і ніким не може стати...

СИН. Я нічим не можу стати. Мушу вічно так блукати і шукати власний спокій – може, навіть, сотні років...

Зрадив я свою вітчизну, а тепер справляю тризну по своїй душі пропашій.

Син теж ховається в темряві сцени.

Пауза.

КАЛИНА. А я була – і мати, і дитина,
Сестра й кохана,
Дівчина й дружина.

А стала в полі – вічная калина.
Як пам'ять про невинну людську кров
На цій землі пролиту, червонію.
Від спогадів тремчу, як вітер віє,
У пеклі зимному скидаю лист, німію,
Але уперто зацвітаю знов,
Бо верне ще і віра, і любов

На землю цю – у це всім серцем вірю!

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Так, цікаво... Веселенько. Де Мишко?

МИШКО. Я тут!

НАЧАЛЬНИК ПЕСИГОЛОВЦІВ. Грузи хутенько всіх на поїзд – і вперед.

МИШКО. Єсть – всіх грузить! Всі до підводи хутко! Щось їх забагато – на одну підводу і не влізуть... Піду-но іншу прижену! І звідки тільки їх налізло!

Лунає грім, змінюється освітлення – це відбувається перенесення в часі наперед.

МИШКО. Не поняв – що за постріли... чи грім. Ізвідки чорт приніс отих людців...

ІЛЬКО. Із тих могил, які ти ледь засипав і не поставив навіть там хрестів! Якщо не віриш – збігай, перевір.

Побачиш сам – могили ті пусті! Всі люди знов тут – ми перемогли! Бо ця земля належить лише нам.

МИШКО. Ага, ти в мене ще поговори! Всі – до підводи! Я ж уже казав! (Хоче йти шукати ще підводу).

КАЛИНА. Агов, Мишку!

МИШКО. Ти ще чого! Хто відпустив? Іди, сядь на підводу!

КАЛИНА. Я тут, Мишку, залишусь назавжди. Куди ж піду я від свого народу? Від слова рідного, від вічних цих ланів, лісів безкрайніх і співучих птахів?

МИШКО. Не поняв – хто ж тобі це розрешить? Ти зрадниця – в Сибіру маєш жить! Ач, розпустилася – совсем не має страху! Товариші, а, може, порішить? (Гукає до песиголовців, але відповіді не чути, ті не можуть поворухнутися).

КАЛИНА. Ти запізнився, Мишку, вже порішили... Не довели й до станції – убили. Сказали, що хотіла я втекти... Тож я й прийшла назад до свої хати, аби тобі, запроданцю, сказати, що вже мене не виженеш ніколи!

МИШКО. Якась дурня! Як мертва може йти?

КАЛИНА. Бо я не мертва – я живу у слові. У кожному серці, сповненім любові до краю рідного, до Бога, до людей.

МИШКО. Це саботаж, ви – вороги народу!

КОБЗАР. Ми – сам народ, і за свою свободу, як завжди, не шкодуємо життя.

МИШКО. Не розберу нічого до пуття – та я вам зараз нароблю такого...

ІЛЬКО. Ми вже були у пеклі і нічого страшнішого не вигадаєш ти. Поглянь – застигли як наші кати. Дивитися у очі своїх жертв – такий їм присуд. Той, що пробає їх душі хоче геть переробити. А нам лишається...

КАЛИНА. За землю цю молити і пам'ятати, як усе було...

Мишко, немов під дією магічних сил відступає в тінь, застигає, щось беззвучно говорить і, зрозумівши, що його ніхто не чує, вражено замовкає.

МАТІР КАЛИНИ. Забирали останню зернину.
Виганяли із хати вночі, –
Як сльозою, садок і хатину
Обливали журбою сичі.

БАТЬКО КАЛИНИ. І душа досі ниє і плаче, –
Бо була це і дійсність, і яв –
Наче демон і Каїн неначе
Більшовик серед двору стояв.

МАРІЧКА. В хаті – дітки, а батька немає.
І нема повороту йому...
Комсомолець мішок підіймає
І несе, як життя, у п'ятьму.

КАЛИНА. І остання надія упала,
Як зернину останню взяли...
Під вікном дика осінь стояла,
Де троянди уже не цвіли.

ІЛЬКО. Де мороз лютував, як у серці
Сум камінний, що все перемиг.
Зарипіли одвірки і дверці,
Коли вийшли кати за поріг.

ІВАСИК. Тільки зойки дитячі невпинні.
Тільки сльози і „хлібця нема“.
І на очі сумні удовині
Ліг одчай, як холодна зима.

НАЗВАНИЙ БАТЬКО КАЛИНИ. І стояла убита й безсила,
Далі хворо вступила у тьму
Комуністів благати ходила.
Й дали їй ... Сибір і тюрму. З.

КОБЗАР. (Співає, Калина та Наталка йому підспівують).
На цій землі, на пагорбах печалі,
Де все болить – від квітки, до хреста, –
Ідуть дощі вдовиними плачами...
На цій землі, на пагорбах печалі
Німіє слово і мовчать уста.
Страшне число у нелюдській напрузі
Пропалює світи до глибини:
У тридцять три розіп'ято Ісуса.
У тридцять третім на земному прюзі –
Розіп'ято мільйони без вини.

Ми відспівали їмні чисті душі,
Вони нас не спалили у клятьбі.
Вони – простили, але пам'ять душить:
Чи маєм право ми простить собі?
Вони – простили, але пам'ять душить:
Чи маєм право ми простить собі? 2

КІНЕЦЬ ВИСТАВИ.

ПРИМІТКИ:

1. Народна пісня.
2. Вірші Б.Олійника (дещо змінені).
3. Вірші М.Пронченка.